

Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület időszaki kiadványa
II. évfolyam 1998/20. szám

1998. október

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén du. 17 órakor - hívottan és hívatlanul - mindenkit szeretettel vár klubdélutánjaira a Budapest V. Semmelweis u. 1-3. I. emeleti zeneterembe.

*****

Naptár - október

A katolikus egyházban október hónapját is az Istenszülő Máriának szentelik. Idézzük fel azt, hogy a Mária-tisztelet igen nagyfokú az örmény egyházban is. Minden örmény templomban az oltárkép Máriát ábrázolja a gyermek Krisztussal. De hadd idézzünk most az esküvőből, a fiatal házaspár megkoronázásakor mondott áldóimádságból:

Áldjon meg titeket a Szentséges Szűz Mária, Dávid utódja, akitől született a világ Megváltója, és koronázzanak meg titeket az összes szentek az égből!

Máriát a menny királynéjaként is tiszteljük, ő az első a szentek serege élén.

dr. Sasvári László

*****

A sziget titka VI. rész

Az üvegkoporsó néma párbeszédéből lassanként felocsúdva, a délutáni napsugár újabb üvegtárlón csillant meg a terem végén. Közelebb lépve ismerősnek tűnt a szemem elé táruló látvány: az örmény történelem újabb, üvegkoporsóba zárt titka pihent benne. Egy gyönyörű, tűzpiros hüvelybe zárt díszkard. - Csak nem azé az utolsó kilikiai örmény királyé, akinek a teste a francia bencésekénél pihent? - kérdeztem meglepődve kísérelőnkől, Fogolyán Atyától, emlékeimben kutatva. - Honnét tudja maga mindezt? Kérdez vissza az Atya mosolyogva. - Igyekszik az ember! - válaszolom én is elmosolyodva.

Elöttem fekszik a tárlóban a „száműzött Arménia” szimbóluma: VI. Lusignan-i Levon, az utolsó örmény király gyönyörű díszkardja. Mintha csak alig néhány perccel ezelőtt csatolta volna le a derekáról. Rendkívül élénk meggypiros színű hüvelybe a vértanú liturgikus színében tündökölt: az évszázadok során oly bőven kiontott ártatlan örmény keresztények vére sem festhette volna pirosabbra! A kard: „ultima ratio regum”, a királyok utolsó érve. „Fevete linguis”, hallgassuk néma csendben az utolsó örmény király üzenetét, érveit száműzött népe mellett.

Bizánc az ezredforduló után túljutott hatalma csúcspontján. Az örmény eredetű makedón dinasztia és a „Bagratuni” dinasztia Arméniában az elmúlt másfélszáz év során számos tanújelét adta egymás iránti kölcsönös barátságának: Arménia keletről védte Bizáncot az arab invázióval szemben. Bizánc tekintélye csorbítatlan volt, senki se próbálta megkérdőjelezni hatalmát. Sőt, 1018-ban sikerült évszázadokra eltörölni a föld színéről régi ellenfelét, Bulgáriát is. Ezáltal ismét az egykori római limesig, a Dunáig sikerült kitolnia a bizánci császárság határait. A külpolitikai sikerektől megrészegedett Bizánc ekkor váratlanul Örményország ellen fordult. A magyar

történelemből is jól ismert IX. Konstantinos Monomachos császár 1045-ben elfoglalta a Bagratida-királyság Ahurján-parti fővárosát, Ani-t, s ezzel a független örmény állam megszűnt többé létezni, a Bagratidák uralma véget ért. Bizánc határa északkeleten immáron a Kaukázus lett. Az Adriától Mezopotámiáig, a Dunától a Kaukázusig a XI. szd. közepére mindenütt Bizánc az úr.

Bizánc tüneményes tündöklése azonban igen rövid életűnek bizonyult. Alig egy évtizeddel később bekövetkezett a nagy egyházszakadás Róma és Konstantinápoly között: az évszázadok óta érlelődő skizma ezúttal véglegessé vált és a keleti és nyugati kereszténység kettéválásához vezetett. Bizánc csak a szláv világban könyvelhetett el sikereket magának, máshol mindenütt magára maradt. Bulgária és Arménia annexiójával nem védték többé ütközőállamok északon és északkeleten: védtelenül ki volt szolgáltatva a különböző türk népek, besenyők, ózok, kunok és szeldzsukok, majd az oszmán-törökök mindent elsöprő inváziójának. Így aztán 1064-ben a szeldzsuk-törökök akadálytalanul foglalhatták el a görögöktől az egykori örmény fővárost, Ani-t. Megindult az örmény menekültek áradata Hajasztán ősi földjéről dél felé, a Kilikiai hágók irányába. Visszatértek arra a területre, ahol már az ókorban, Nagy Tigránész idejében is éltek örmények. 1080-ra Ruben fejedelem vezetése alatt új hazát talált magának és újjászületett, mint hamvaiból a fönixmadár, az örménység.

A száműzöttek létrehozták új államukat idegen földön, hazájuktól távol: a kilikiai Kis-Örményországot a Rubenidák vezetése alatt.

A század végére megerősödött a térségben a kereszténység: az első keresztes hadjárat következtében sorra jöttek létre a közel kelet kis keresztes államai. Levante nyugat-európai típusú „latin”, „frank” keresztes államcskái: az antiochiai normann fejedelemség, az edesszai és tripoliszi grófság, valamint a távolabbi jeruzsálemi királyság. Első uralkodója, Buillon Gottfried nem volt hajlandó aranykoronát viselni azon a földön, ahol az Üdvözítő töviskoronát viselt érettünk. Később Oroszlánszívű Richárd hódítása nyomán Ciprus is a keresztes államok sorát gyarapította. Sőt, a jeruzsálemi királyság bukása után annak királyi címét is örökölte.

A kilikiai örmény állam - Ciprus kivételével mindnyájukat túlélte. Sőt, Levante legtekintélyesebb keresztény államává vált, amikor 1198-ban az örmény fejedelemség az akkori legnagyobb elismerésben részesült: a német-római császárság és Bizánc egyaránt elismerte királynak az uralkodóját. A koronázáson a két császárság képviselői mellett a pápai legátus és az örmény katolikosz egyaránt résztvettek: létrejött az unió az örmények és Róma közt. Megkezdődött a görög után Kilikiában a latin rítus hatása is az örmény liturgiára: mindez máig maradandó hatásnak bizonyult. A kilikiai királyság élete a XIII. század során soha nem látott virágzásnak indult a mediterráneum szívében, Kelet és Nyugat világának határmezsgyéjén.

Az erőgyűjtés éppen időben következett be. Az anatóliai szeldzsuk-török uralom félholdja már fogyóban volt az új ellenfél, Dzsingisz kán és utódainak támadásai következtében. A mongol invázió - bármily hihetetlennek tűnik -, de mind az örményeknek, mind a kereszteseknek egy velük szemben jóindulatú szövetségest jelentett a szeldzsukok ellen! Itt volt a lehetőség a félhold megtépázására a mongolok segítségével! 1258-ban Hülegü perzsiai alkán mongoljai elfoglalták Bagdadot, a kalifa fővárosát, ahol a vérfürdő során minden muszlimot kiirtottak, de egyetlen keresztényhez sem nyúltak, megkímélték a keresztények életét!

Európa elszalasztotta a történelem által felkínált nagy lehetőséget: az összefogást a mongolokkal. Pedig a század közepén, 1250-ben veszélyes fordulat következett be Egyiptomban! A mongolok által Egyiptomban eladott rabszolgák, akikből a testőrgárdát verbuválták, fellázdak uraik ellen, kezükbe kaparintották a hatalmat, és így hosszú évszázadokra a „mameluk”-ok irányították a

Földközi tenger keleti medencéjének történéseit.

A mongol követek Karakorumból elindulva Párizsban, Londonban csak városnézéssel töltötték az idejüket. Hiába vártak a nyugati segítségre (megdöbbentő, hogy ismétli a történelem önmagát), Szíriában, a Szentföld kapujában. Edward király éppen Wales meghódításával foglalkozott, s így lekészte a szentföldi találkozókat ... (Arany János megénekelte ezt a Wales-i bárdok c. balladájában, a történet innét ismerős nekünk, magyaroknak). 1291-ben az utolsó szentföldi kereszties erőd, Akkon is elesett. A keresztény államok közül már csak Kilikia és Ciprus maradt és dacolt a levantei muszlim áradattal.

A mamelukok a XIV. század során többször is fenyegették a kilikiai örményeket. Kis-Örményországot azonban az előző század felvirágzása után az anyagi jólét nyomán járó belső széthúzás, gyűlölködés és testvérháborúk sorozata tették rendkívül sebezhetővé.

Dinasztiák váltották egymást: a Rubenidákat a Hetumidák követték, majd usmopátorok, trónbitorlók ültek a kilikiai örmény trónon, akik megpróbálták mindent elkövetni a legitim dinasztia leszármazottainak eltávolítására. Árulók, renegátok vélték úgy az örmény bárók soraiban, hogy túlélésük záloga csakis az iszlám felvétele lehet.

Így került édesanyjával együtt egy fiatalember a trónbitorló IV. Konstantin kilikiai börtönébe. Genetikailag nem túl sok köze volt az önvénységhez, bár nagyanyja II. Hetum (Hayton) örmény király felesége, Zabel (Izabella) volt. Édesanyja Soldane grúz hercegnő, apai ágon viszont Ciprus szigetéről származott, a Lusignanok királyi családjából. 1373-ban VI. Levon (Leó) néven lépett a kilikiai örmény trónra. Mindössze két évet uralkodott: ennyi esélyt adott számára a történelem!

Uralma kezdetén azonnal felvette a harcot az örmény királyságot fenyegető mameluk hódítókkal szemben. A fiatal királynak nem túl sok esélye maradt. A híres kilikiai örmény várak ugyan hosszú ideig állták az ostromot, de az örmény bárók hitszegésével és aljas árulásával szemben a korabeli építészet tökélyét jelentő várfalak is gyengének bizonyultak. 1375. április 13-án a főváros, Sis elesett a belső árulás következtében és a muszlimok kezére került. A hódító aleppói mameluk alkirály az ifjú királyt fiatal feleségével, Soisson-i Margittal és két kisfiával együtt Kairóba hurcolta. Velük ment hűséges gyóntatópapja, Johannész Dardel is, aki krónikájában megírta a kilikiai örmény királyság végnapjait. A közelmúltban megtalált és publikált krónika megdöbbentő képet rajzol a korról. Lusignan-i Leó királynak „nagylelkűen” felajánlották Egyiptomban, hogy megtarthatja mameluk vazallusként koronáját és királyságát is, ha felveszi az iszlámot. Ám a felkínált szabadság aposztázia, hitehagyás árán nem kellett az utolsó örmény királynak és családjának. Iszonyatos árat kellett fizetnie azért, hogy keresztény maradjon: ifjú felesége és kisgyermekai a kairói börtönben haltak meg. Ő maga pedig csak 1382-ben szabadult fogságából a kasztíliai király segítségével. Élete hátralévő éveit Nyugat Európa különböző királyi udvaraiban töltötte, míg végülis Párizsban telepedett le. Itt érte a különleges kitüntetés, a pápai Arany Rózsa. Halálát közeledni érezvén, II. Richárd angol királyt tette meg végrendelete végrehajtójává. Hamvai a lehető legnagyobb végtisztességben részesültek: a francia királyok ősi temetkezési helyén a Saint Denis bencés apátságnak kriptájában temették el. A bazilikában epitáfium hirdeti mindmáig az utolsó örmény király emberi nagyságát. Alig volt örmény vér az ereiben, inkább grúz és ciprusi francia. *De vállalta örménységét, népének sorsát. S ez testamentumának nekünk szóló, titkos záradéka: nem elég csak beleszületnünk, de vállalnunk is kell annak a közösségnek a történelmi sorsát, ahová az isteni Gondviselés helyez, vagy küld bármelyikünket.*

VI. Levon király halála (1393. november 29.) után Ciprus királyai viselték a jeruzsálemivel együtt az örmény királyi címet, amíg a sziget Velence birtokába nem került. A királyi titulus 1485-ben Lusignani Anna és Szavoyai I. Lajos házassága révén a piemonti Szavoyai uralkodóházra szállt.

A történelem forgószínpadán idővel a címek elértéktelenednek. Vértanú és áruoló egyaránt elporladnak, emléküket csak a krónikák sárguló pergamenlapjai őrzik az utókor számára. De az utolsó örmény király hamvai Párizsban, a francia bencéseknel, gyönyörű díszkardja pedig itt, Velencében, az örmény bencéseknel mindörökké hirdetik, mit is jelent valójában **örménynek** és **kereszténynek** lenni a történelem emberpróbáló viharai közepette, dacolva minden kísértéssel, ami aposztáziára csábít. Ha kezded az eke szarvára tetted, többé nem tekinthetsz hátra. „Armenia in exilio”. Maga az örök örmény sors.

fr. Lénárd
világi ferences
történész, teológus

*****

Budapest egyesítésének 125. évfordulója

Elhangzott a Fűvárosi Örmény Klubban 1998. szeptember 16.-án

Nem mehetünk el szó nélkül az évfordulók mellett, emlékeznünk kell mindenre, jóra s rosszra egyaránt. A jóból tanulhatunk, a rosszat ki kell javítanunk.

Bármilyen hihetetlen, IV. Béla királyunknál jelenik meg először a Budapest-gondolat, aki Pesttel szemben megalapítja Buda várát és benépesíti a Margitszigetet, amelyet akkor még Nyulak szigetének neveztek. A két város összekötését Zsigmond király, német-római császár állandó híddal akarta megoldani, erről Bonfini számol be III. Decasának III. könyvében. Ugyancsak Bonfinitől tudjuk, hogy Mátyás király Budapest-szabályozási tervet készíttetett és ebben szerepel egy állandó híd megvalósítása is.

A törökök kiűzése után a német-római császároknak, akik részben a Habsburg-ház tagjai voltak, nem fűződött érdekük a két város egyesítéséhez és kiépítéséhez. „Karddal szerzett országnak” nyilvánították és a német római birodalom részévé akarták tenni. Az osztrák császárságnak pedig elemi érdeke fűződött ahhoz, hogy megszüntesse Magyarország államiségát. Minduntalan megújuló szabadságharcaink e törekvés ellen irányultak.

Három keserves évszázad után éled újra a szunnyadó gondolat, amikor gróf Széchenyi István és József nádor létrehozzák a Királyi Szépítő Bizottságot, amely közvetlen elődje a Közmunkák Tanácsának.

Az egységes Budapest létrehozásához a döntő lépés a Lánchíd megépítése, majd a Közmunkák Tanácsának megalakulása volt. Ez utóbbit az 1870. évi X. t.c. rögzítette. Budapest de facto 1870-ben kezdődött, de jure 1873-ban valósult meg.

Azért kell emlékeznünk ezekre, mert ez az út vezetett a három város egyesítéséhez és az egész, ma ismert városkép kialakulásához. Rosszul mondom. Ma már nem olyannak ismerjük a „Duna gyöngyét”, mint amilyenek elődeink tervezték és építették. A Közmunkák Tanácsa örködött a város felett 1948-ig. Az utolsó elnök, Fischer József nem járult hozzá, hogy az Andrássy útból Sztálin út legyen és ez megpecsételte a sorsát. Őt idézem: „1948. február 21-én ezt jegyeztem fel: Reggel Vas Zoltán miniszter, a Gazdasági Főtanács főtitkára távbeszélőn közölte: a Közmunkák Tanácsát 24 órán belül megszüntetem.” Élt 78 évet.

Ez alatt az idő alatt betemették a Duna-csatornát, a nyomvonalán megépült a Körút. Megnyitották az Andrássy utat, megépítették a kontinens első földalattiját és második siklóját.